

GENERÁL S LEGENDOU NA ZAČIATKU KARIÉRY (PAVOL MARCELY A JEHO PÁD DO ZAJATIA V JANUÁRI 1943 NA KAUKAZE)

MARTIN LACKO

LACKO, M.: General with a Legend at the Beginning of his Career (Pavol Marcelý and his Capture in January 1943 in Caucasia). *Vojenská história*, 9, 4, 2005, pp 16 – 29, Bratislava.

The author in the study set himself a target to bring new facts and to disprove so far petrified and simplified opinions connected with antifascism of Slovak troops in the eastern front, particularly with Pavol Marcelý. It may be said that there is a lot of ideological falsity and fiction in this topic. The study results from the evaluation of sources of this topic. The author tries to analyse existing written materials and aims at works of „older authors“. The author describes a self-repugnant destiny of P. Marcelý himself and quotes authors who wrote on his changeover to the Red Army side. *Military History. Slovakia. World War II. Pavol Marcelý.*

Obdobie druhej svetovej vojny je – napriek neuveriteľnému množstvu publikácií – podnes vďačnou a neutíchajúcou témou záujmu historikov, publicistov či najrôznejších bádateľov každého druhu. Okrem čisto vojenských aspektov je nepochybne ešte zaujímavejší a súčasne zložitejší ľudský aspekt tejto kapitoly. Práve vo vojne sa počas krízových momentov a hraničných životných situácií ukazovali skutočné ľudské charaktery a ochota dodržiavať aspoň základné morálne princípy. Aj z iného aspektu je však svetová vojna nesporne zaujímavá: zmýšľanie mnohých jej účastníkov prešlo počas pomerne krátkeho obdobia neraz až neuveriteľnými premenami. Nezriedka sa stalo, že z hrdých držiteľov nacistických železných krížov sa už v priebehu pár mesiacov po zmene vojnovnej situácie stávali odhodlaní odbojármi so zrakmi upretými na Stalina a ZSSR. Bol to jav symptomatický pre temer všetkých nemeckých spojencov a, pochopiteľne, neobišiel ani Slovákov.

Vcelku však možno konštatovať, že slovenská armáda na východnom fronte v prvej fáze ťaženia, zatiaľ čo nemecká armáda postupovala, obstála pomerne veľmi dobre. Po frontovom obrate v zime 1942 a na jar nasledujúceho roku už bolo väčšine vojska zrejmé, že Nemci vojnu nevyhrajú a krach východného ťaženia je len otázkou času. Frontový obrat bezprostredne pociťovali najmä príslušníci Rýchlej divízie (RD), ktorá sa v lete 1942 dostala až na Kaukaz, no po stalingradskej katastrofe musela aj ona z Kaukazu urýchlene evakuovať. Napriek hrôzostrašným opisom údajného rozkladu morálky, ktorý sa mal podľa starších autorov prejavovať najmä v dezerciách, tento jav nemožno pokladať za masový. V období, keď ich malo byť najviac – počas ústupu z Kaukazu – totiž nezbehla z divízie viac než stovka príslušníkov, čo bolo len asi 1 % jej celkového stavu.¹

¹Koncom roka 1942 mala totiž približne 10 000 príslušníkov. Celkový počet zranených a nezvestných bol od 1. januára do začiatku marca 1943 „len“ 277 mužov. Pozri Vojenský historický archív Trnava (VHA Trnava), fond (f.) kabinet ministra, škatuľa (šk.) 5, poznámky gen. Čatloša. Minister obrany tým reagoval na tvrdenia sovietskej rozhlasovej propagandy z 8. 3. 1943 o „stovkách slovenských vojakov a dôstojníkov“, ktorí vraj prechádzali do zajatia, pričom si od radosti spievali. Podľa zoznamov strát mala Rýchla divízia od 1. 1. do 15. 2. 1943 144 nezvestných a zbehnutých príslušníkov (okrem zajatých). Pozri VHA Trnava, f. MNO, šk. 393, menné zoznamy strát. Podľa inej štatistiky MNO, ktorú uvádza J. Škultéty, boli straty RD v prvom štvrtroku 1943 nasledovné: 112 mŕtvych, 207 ranených, 159 nezvestných. VHA Trnava, ŠZ VI A – 713, Cestou – necestou. Dodnes bližšie nepoznáme osudy týchto zajatcov či zbehov ani nemáme vyčíslené, koľkí z nich zajatecké tábory prežili, koľkí presne vstúpili do „československých légii“, ako sa v tom čase zahraničná armáda bežne nazývala, a koľkí sa domov nikdy nevrátili.

Pochopiteľne, nielen dezercie svedčili v slovenskej armáde o poklese pôvodne veľmi dobrej bojovej morálky. Nespokojnosť nasadením na fronte sa často prejavovala v hromadných žiadostiach o vystriedanie, o návrat domov. Avšak na strane druhej bolo úsilie o návrat domov, resp. do civilného života, prítomné v každej armáde, preto by nebolo korektné vyvodzovať z tohto javu nespoľahlivosť práve len slovenskej divízie.

Pri štúdiu povojnovej socialistickej literatúry najrôznejšieho žánru je vôbec historik konfrontovaný so zvláštnym javom: Všetci preživší vojaci, neskorší príslušníci čs. zahraničného odboja, ktorí napísali spomienky, v týchto tvrdili, že už počas svojho pôsobenia v slovenskej armáde vyvíjali odbojovú činnosť, ba že na východný front už odchádzali s predsavzatím, že zbehnú k Sovietom.² Dobové pramene to však potvrdzujú len celkom výnimočne. Historikom sa teda pri bližšej konfrontácii týchto dvoch prameňov – dobových dokumentov a povojnových vyjadrení, najmä však spomienok, naskytajú veľmi zaujímavé zistenia: Mnohí z tých, ktorí sami seba označovali za odbojárrov a antifašistov už v roku 1941, takými počas svojho nasadenia na východnom fronte zďaleka neboli. Keď však padli do sovietskeho zajatia, resp. boli vtiahnutí do povstaleckých udalostí roku 1944, veľmi rýchle v sebe objavovali protinacistické cítěnie. Príkladov by sme mohli nájsť viacero: poručík *Anton Hirner*, zajatý 22. júla 1941, ktorý sa vrátil na Slovensko ako agent NKVD v lete 1944, pričom sebaavedome vyhlásol svoje zajatie za dezerciu,³ por. *Pavel Gajdoš*, zajatý 13. mája 1942 pri Charkove (presnejšie obci Veseloje), ktorý svoje zajatie vždy deklaroval ako „uvedomelý prechod“, sa prihovárал slovenským vojakom z propagandistických letákov, a z ktorého sa stal dokonca osvetový dôstojník 1. ČSAZ.⁴ Ba aj neskorší vysokí predstavitelia povstaleckej armády. Tak napr. náčelník štábu Rýchlej brigády mjr. *Július Nosko* sa počas bitky pri Lipovci „preslávil“ nereálnymi plánmi protisovietskych úderov, čím ukázal väčšiu horlivosť, než známy germanofil Pilfousek. Ba ešte v jeseni 1943 podnikal kroky proti zbehnutým slovenským vojakom a vydával nemeckým orgánom bieloruské dievčence, podozrivé z lákania vojakov k partizánom.⁵ Podobne veliteľ povstaleckého letectva mjr. *Ján Tóth*. Ten ešte ako prednosta letectva pri Zaisťovacej divízii v Ovručí a súčasne poľný pilot horlivo pátral po partizánoch, s obľubou ostreľoval bieloruské dediny, ba aj ženy pracujúce na poliach s poznámkou, že „je to stejne len taká partizánska banda“.⁶ Vo výpočte desiatok ďalších dôstojníkov, ktorí najprv bez najmenšieho odporu slúžili záujmom slovenského štátu, a tým aj nacistického Nemecka, no keď Nemci začali prehrávať, tak počas niekoľkých mesiacov prekonali priam závažné zmeny svojich postojov, by sa dalo iste dlho pokračovať.

Podobne protirečivý osud mala aj iná známa vojenská osobnosť – neskorší generál čs. ľudovej armády Pavol Marcely, v januári 1943 radový nadporučík slovenskej Rýchlej divízie.

Marcely bol rodákom zo Zvolena, kde sa narodil v roku 1914. Až do roku 1940 sa venoval svojmu učiteľskému povolaniu, keď ho ľudácka vláda – podobne ako stovky iných učiteľov

²Týka sa to najmä legendarizovaného zajatia vyše dvoch tisícok Slovákov pri Kachovke, ktoré ešte aj dnes niektorí historici vyhlasujú za dezerciu. Bližšie v štúdiu Udalošti 30. októbra 1943 pri Kachovke – mýty a skutočnosti. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Bratislava : Mercury, 2003, s. 249-278.

³Pozri jeho spomienky nazvané *Boje za frontom* (Bratislava : Pravda, 1981). Hirnerovo zajatie som bližšie opísal v práci *Prípád poručíka Antona Hirnera*. (O jednom mýte slovenskej vojenskej historiografie). In: ŠMIGEL, M., ed.: Slovenská republika očami mladých historikov IV. Banská Bystrica : UMB, 2005 (V tlači).

⁴Gajdošove „premeny“ som zachytil v štúdiu Skaza Delostreleckého pluku 31 pri Charkove. In: Historické rozhľady, roč. 1, č. 1, 2005.

⁵VHA Trnava, f. 55, 55-24-3, č. 839 taj., hlás. veliteľa Letky 11 L. Hrona z 8. 10. 1943, takisto 55-24-3, č. 71546 dôv. zo 7. 10. 1943. K jeho postojom pri lipoveckej bitke pozri KLUBERT, T.: Boj pri Lipovci. In: Vojenská história, roč. 7, č. 1, 2003, s. 18. Udalošti opisuje takisto MIČIANIK, P.: Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci. In: Historické rozhľady, roč. 2, č. 2, 2005. Ba dokonca Nosko pred ustupujúcich vojakov Rýchlej brigády pľuval na zem a hrešil, „či sa nehanbia cívať pred boľševikmi“! Pozri Archív literatúry a umenia Matice slovenskej (ALU SNK), f. F. Čatloš, 129 H 10, s. 94.

⁶VHA Trnava, zbierka Oddelenia vojenských dejín Slovenska (OVDS), šk. 5, spomienky npor. Štefana Hanusa.

– povolala do armády.⁷ Podobne ako všetci ostatní, aj on sa zúčastnil protisovietskeho ťaženia v Rýchlej divízii; bol tu však len pomerne krátko, od 14. novembra 1942. Zastával funkciu veliteľa 1. roty 21. motorizovaného pluku.

Aj on bol jedným z tých, čo o sebe dôsledne tvrdili a písali, že k Sovietskom prešli „dobrovoľne a uvedomele“ a nikdy v sebe nenašiel odvahu vyličiť súvislosti bez idealizovania. V rovnakom duchu sa však vyjadrovali aj historici, najmä vojenski. Od roku 1945 sa Marcely uvádza ako zbeh, vlastne prvý zbehnutý dôstojník bývalej Rýchlej divízie. „*Čs. vlastenec a antifášista, ako veliteľ 1. roty 21. mot. pluku tzv. Rýchlej divízie prešiel so svojou jednotkou k ČA.*“⁸ Tento názor, hoci v iných formách, sa permanentne opakoval nielen do roku 1989, ale bez kritického preskúmania až podnes.⁹ Autorom vyslovujúcim túto tézu pritom pochopiteľne nikdy nešlo o samoúčelnú konštatáciu, ale sa predstierala ako „dôkaz“ o celkovej nespoľahlivosti dôstojníckeho zboru a vôbec divízie v tomto období.

MÝTUS ZAKORENENÝ V LITERATÚRE

Vzhľadom na to, že sa názor podnes hlboko udomácnil, uveďme teda mená aspoň niektorých významnejších historikov, resp. prác, ktorí toto tvrdenie opakovali. Tak napr. Jaroslav Šolc písal, že „*na začiatku roku 1943 prechádzali už vojaci RD na sovietsku stranu po skupinách alebo v malých jednotkách spolu so svojimi veliteľmi. Prvý takýto hromadný prechod viedol nadporučík Pavel Marcely, ktorý 29. 1. 1943 prešiel k sovietskym partizánom s celou rotou 21. motorizovaného pluku.*“¹⁰

Marcely sa dostal aj do známeho *Malého slovníka SNP* z roku 1964. Podľa jeho autorov „*na Kaukaze 29. 1. 1943 s celou rotou 21. pluku Rýchlej divízie prešiel k sov. armáde.*“¹¹

Vrcholné dielo normalizačného výkladu odboja a povstania na Slovensku – plevzovská syntéza dejín SNP z roku 1984 – zaraďuje v hesle *Prechody slovenských vojakov* k najznámejším dezerciam „prechod roty“ npor. Marcelyho 27. 1. 1943 v obci Penešukaj na Kubáni.¹²

Propagátorom Marcelyho „dezercie“ bol aj Pavel Šimunič. Ten vo svojich prácach ani raz nezabudol zdôrazniť význam kroku tohto „antifášistu“. „*Rýchly ústup – (myslí sa Rýchlej divízie – pozn. M. L.) – pred hroziacim obklúčením smeroval cez Paškovskij na Ivanovskuju, Slavjansk a Temriuk. V jeho priebehu pri dedine Ponežukaj prešla k ČA rota npor. Pavla Marcelyho.*“¹³

⁷„Marcely Pavel (26. 6. 1914 Zvolen – 17. 10. 1980, Piešťany) – učiteľ. Do 1940 učiteľ, 1940 – 1943 dôstojník slovenskej armády, po oslobodení ČSĽA ... Člen KSČ od roku 1943. Koncom roka 1942 odvelený na vých. front, kde 27. 1. 1943 prešiel s rotou RD na Kaukaze k Sovietskej armáde“, informujú Plevzove Dejiny SNP, V. zväzok (Bratislava : Pravda, 1984) na s. 301.

⁸Slovenský biografický slovník. Kol. aut. IV. zväzok. Martin : MS, 1990, s. 61.

⁹Príkladom môžu byť diela typu *Kronika Slovenska II* (Bratislava : Fortuna print, 1999, s. 275) či najnovší slovník odboja : *Vojenské osobnosti čs. odboje 1939 – 1945*. Kol. aut. Praha, Bratislava : VHÚ, 2005, s. 186.

¹⁰ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne a proti vojne. In: SNP v ľudovej tvorbe. Bratislava : Obzor, 1964, s. 50. Inde napísal, že pri ústupe z Kaukazu: „*bojová morálka divízie celkom upadla a po prvý raz prechádzali na sovietsku stranu celé malé jednotky na čele s veliteľmi. S výbrojou prešla 29. 1. 1943 rota npor. Marcelyho.*“ SNP – jeho predpoklady a priebeh. In: SNP (štúdie, udalosti, bibliografia). Ed.: J. ŠOLC a kol. Bratislava : Obzor, 1969 s. 52.

¹¹KROPILÁK, M. – JABLONICKÝ, J.: Malý slovník SNP. Bratislava : VPL, 1964, s. 138.

¹²PLEVZA, ref 7, s. 419. K tvrdeniu len malá poznámka: V skutočnosti sa udalosť neodohrala 27. januára, obec sa nenazývala Penešukaj a nebola na Kubáni, ale na Kaukaze.

¹³ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda v kontexte II. sv. vojny a predpoklady povstania. In: *Vojenské aspekty SNP*. (ed. KORČEK, J.). Bratislava : VHÚ, 1994, s. 19, Slovenská armáda a SNP. Bratislava : Metodické centrum, 1996, s. 7 a i.

Vojenská história

Ján Stanislav v roku 2002 píše, že „*pokles morálky v slovenskej Rýchlej divízii potvrdila aj skutočnosť, že počas ústupu nemeckých a slovenských jednotiek z Kaukazu prešla slovenská rota npor. Marcelliho na druhú stranu frontu – k Sovietom.*”¹⁴ O Marcelého pochybné tvrdenia sa opiera aj významný český vojenský historik Karel Richter.¹⁵

Tvrdenie sa však opakovalo aj v desiatkach ďalších publikácií, starších či novších.¹⁶

JANUÁROVÉ UDALOSTI NA KAUKAZE 1943

Po Stalingradskom prielome, ako je všeobecne známe, musela svoje bojové pozície na Kaukaze opúšťať aj slovenská Rýchla divízia, ktorá bola v tom čase súčasťou nemeckej 17. armády. Začiatkom januára totiž Červená armáda rozvinula bojové operácie, cieľom ktorých malo byť obsadenie severnej časti Kaukazu. V polovici januára zasiahli tieto operácie aj priestor, v ktorom sa nachádzala slovenská Rýchla divízia. Dovtedy síce vládol ešte relatívny pokoj, potom sa situácia zdramatizovala. 15. januára sa spustila niekoľkohodinová sovietska delostrelecká paľba a bombardovanie jednotiek Rýchlej divízie na temer celom úseku. Toto pokračovalo aj celý nasledujúci deň, ako aj 17. januára.¹⁷

Rozpútali sa tuhé boje s krvavými stratami, aké príslušníci divízie nepamätali od letnej ofenzívy, ba tieto boli v mnohých prípadoch ešte horšie.¹⁸

¹⁴Zápisky gen. Rudolfa Viesta. Bratislava : MO SR, 2002, s. 217.

¹⁵Ten píše, že vrah „*prešiel na sovietsku stranu s celou rotou*“ (Přes krvavé řeky. Čs. východní odboj bez cenzury a legend. Praha : Ostrov, 2003, s. 150). Ba dokonca aj bývalý frontový spravodajca Rýchlej (a neskôr 1. pešej) divízie L. Paška, ktorý vo svojej knihe spomienok kritizuje marxistické tézy o masovom prebiehaní Slovákov na východnom fronte, pokladá Marcelého krok za prechod. „*...npor. Marcelli vo veľmi zložitej bojovej situácii si s takmer 200 vojakmi roty vynútil prechod k sovietskemu vojsku*“ PAŠKA, L.: Pozor, míny! Liptovský Mikuláš : Dom MS, s. 43.

¹⁶Marcely bol zbehom aj podľa českých autorov syntézy Za svobodu Československa (Praha : Naše vojsko, s. 178), podľa E. Friša (Povstání zdaleka a zblízka. Praha : Čs. spisovatel, 1965, s. 67), aj v publikácii Boj československých jednotiek pri Sokolove (Bratislava : Magnet, 1978, s. 84). Tá spomína, že 5. júla 1943 k čs. brigáde bola pričlenená skupina 10 slovenských dôstojníkov a 200 vojakov, ktorí „*odmietli ďalej slúžiť klerikálnej fašistickej vláde Slovenského štátu a prešli 29. januára 1943 na Kaukaze na sovietsku stranu a tu ihneď vyslovili pranie bojovať v zostave čs. vojenskej jednotky v ZSSR*“. „*29. januára prešla s celou výstrojou na sovietsku stranu prvá rota slovenského motorizovaného pluku, ktorú viedol npor. Marcellý.*“ píše zase M. Lavova v diele Marek Čulen. (Bratislava : Pravda, 1971, s. 132.) Marcely bol zbehom aj podľa J. Šimovčeka a J. Gebharta: „*V Rýchlej divízii k dezerciam dochádzalo najmä počas ústupu z Kaukazu v januári 1943, keď k sovietskej armáde prebehla rota nadporučika Marcelliho*“ (Partizáni v Československu 1941 – 1945. Praha, Bratislava : Naše vojsko, Pravda, 1984, s. 118-119). „*Tak 29. I. 1943 prešla v oblasti Kaukazu na sovietsku stranu rota npor. Pavla Marcelého, čata Sama Mravca a ďalšie skupiny vojakov.*“ KROPILÁK, M.: Povstanie a revolúcia. Bratislava : Obzor, 1984, s. 37. „*Keď v januári 1943 Sovietska armáda začala útočiť na Kaukaze, prešla k nej rota npor. Marcelého*“, domnieval sa aj Václav Štefánský. ŠTEFÁNSKÝ, V.: Armáda v SNP. Bratislava : Pravda, 1984, s. 15. Marcely prešiel aj podľa autora inej publikácie, B. Kuchára. KUCHÁR, B.: Ostali verní prisaha. K prejavom protifašistického odporu v slovenskom vojsku, najmä v rýchlej divízii.) Bratislava : ÚV SZPB, 1989, s. 47. Vo výpočte všetkých publikácií a zmienok by sa dalo dlho pokračovať.

¹⁷Pozri napr. Denník pplk. Jána Kalla, veliteľa 31. del. pluku. Pasáže z neho cituje v práci Cestou – necestou Jozef Škultéty. VHA Trnava, SZ VI A – 713, s. 81.

¹⁸Tak napr. dňa 18. januára mala 6/11 batéria v Penzenskej podporovať dva nemecké prápory nasadené na obranu tejto obce. 19. januára dostal priezvedný oddiel 5 (PO-5) za úlohu uvoľniť cestu Saratovskaja – Penzenskaja a vyslobodiť tak obkľúčené jednotky. (Obkľúčené boli 55. a 32. gardovou strel. divíziou.) V následných bojoch v Penzenskej prišla 6/11 batéria o 20 mŕtvych, 26 ranených a piatich nezvestných. Za dva dni tak utrpela väčšie straty ako celý delostrelecký oddiel 11 od nasadenia na rieke Mius v zime 1941! PECINA, J.: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943. Od Rostova po Krym, rkp., s. 18. J. Kallo zas dostal od veliteľa 11. del. oddielu oznam, že 20. januára stratil „*30 mŕtvych, 40 ranených a niekoľko nezvestných*“. Ako zaujímavosť možno dodať, že z tohto počtu mŕtvych bolo 10 slovenských vojakov zmasakrovaných počas prevozu do poľného lazaretu pre zranenie.

V situácii hroziaceho obkľúčenia divízie sa časť jej veliteľského zboru na čele s veliteľom divízie gen. Štefanom Jurechom pokúsila hroziacemu osudu vyhnúť tým, že nadviaže spojenie s predstaviteľmi Červenej armády.¹⁹ V prípade, že Červená armáda obsadí cestu Saratovskaja – Krasnodar, ktorá bola jedinou ústupovou cestou divízie, mala táto prejsť na druhú stranu frontu.²⁰ Odhliadnuc od dobrodružnosti a možných politických následkov takejto akcie plány prezrádzali tiež krajnú naivitu ich slovenských tvorcov.²¹ Pokus, ktorý sa mal udiať 23. januára, sa však nakoniec nepodarilo uskutočniť. Navyše, už od skorého rána 23. januára boli prvé jednotky divízie, konkrétne II/20 práporu, na základe Nemcami vydaného rozkazu, nútené ustupovať z dovtedajších pozícií na severnej strane rieky Psekups na jej druhý breh. Dialo sa tak pomocou gumenných člnov, na ktorých sa prepravovali na druhú stranu rieky Psekups.²² Jednotky divízie ustupovali do nových postavení na predmostí rieky Kubáň.²³ Bola to pomerne náhla zmena, najmä, ak porovnáme situáciu v predchádzajúcom dni.²⁴ Po 4-mesačnej pozíčnej vojne v ťažko vybojovaných kaukazských horách dostali Nemci – a tým aj Rýchla divízia – rozkaz na ústup na Kubánske predmostie. Ten sa dial postupne v smere Paškovskaja – Ivanovskaja – Slavjansk. Nemecké velenie totiž usúdilo reálnu možnosť veľkého obkľúčenia. Tým sa súčasne zmarila možnosť prechodu divízie k Sovietom.²⁵

V prvý deň začínajúceho ústupu, 23. januára, však boje ešte nedosiahli svoj vrchol. Ten prišiel až 24. – 25. januára. V tento deň sovietske jednotky útočili už od ranných hodín na postavenia, najmä 20. pl. Hovorí o tom napr. zápis v denníku 2. (spravodajského) oddelenia a potvrdzujú to aj zoznamy strát. „24. I. 1943. 08:15: *Za prípravnej mínometnej palby previedol nepriateľ útok na 6/20 rotu v sile 2 rôt. Nepr. sa priblížil na vzdialenosť 100 m, miestami k prekážkam... Pred prekážkami nepriateľ zanechal viac mŕtvych a ranených.*“²⁶ Popoludní zas útočil na postavenia I/21 práporu sovietsky I/277 prápor NKVD.

Útoky pokračovali s ešte väčšou intenzitou nasledujúci deň. Po silnej delostreleckej, mínometnej a guľometnej palbe sa Sovieti pokúsili preraziť obranné línie oboch peších plukov na viacerých miestach. Prejavila sa tu známa ruská taktika masových útokov bez ohľadu na vlastné straty: „25. I. 1943. 10:30: *Zaútočil nepriateľ v sile asi 2 práporov striedavo na krídla úseku I/21 práporu a pravého susedného pluku. Nepriateľský útok trval do 12.50 hod. a bol odrazený vl. pech. a del. palbou bez toho, že by sa nepriateľ bol dostal do HOP.* (Hlavné obranné postavenie – pozn. M. L.) *Straty nepriateľa pri normálnom odhade činia najmenej 200 – 250 mŕtvych a ranených. Pred postavením sú celé hromady nepr. mŕtvov. 14:30: Nepr. ustúpil pod silnou vl. palbou. Nestiahol sa však do pôvodného svojho postavenia, ale zostal v tesnom dotyku pred postavením 1. a 2./20. roty.*“²⁷

¹⁹Z publikovaných prác bližšie napr. KUCHAR, ref. 15, tiež ŠOLC, J.: K pokusom o prechod slovenské pěší divise k Rudé armádě v 1943. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 3; FALŤAN, S.: Slováci v partizánskych bojoch v SSSR. Bratislava: SVPL, 1957 a i.

²⁰KUCHAR, ref. 15, s. 46.

²¹Organizátori totiž vôbec nepočítali s tým, že by sa takto stali – aspoň načas – zajatcami sovietskej strany, proti ktorej dlhý čas bojovali. Tamže. Hlavné príčiny krachu celej akcie treba hľadať najmä v skutočnosti, že už niektoré body uzavretej dohody boli prakticky neuskutočniteľné. Rovnako však väčšina dôstojníkov nebola ochotná plán akceptovať, dávajúc prednosť návratu domov. ŠOLC, ref. 19, s. 41-43.

²²VHA Trnava, ŠZ-X-147, Vojtech Višňovský – Tajná dohoda medzi ČA a Rýchlou divíziou, s. 57. Višňovský patril do užšieho štábu gen. Jurecha.

²³Tamže.

²⁴Hlásenie z 22. januára totiž uvádzalo: „*Nepriateľ v úseku Rýchlej divízie neprejavuje žiadnu útočnú činnosť, ale prevádza živšiu výzvednú a hliadkovaciu činnosť za účelom pútať sily a zabrániť vyťahnutiu niektorých jednotiek z fronty.*“ VHA Trnava, f. MNO taj., inv. č. 80, šk. 22, prehľad správ za obdobie 11. 1. – 20. 1. 1943.

²⁵„*Zastaviť ich v tejto situácii – vykonať celý rad bezpečnostných opatrení a usmerniť ich na prechod k ČA – bolo už nemysliteľné – prakticky neprevediteľné!*“, dodáva V. Višňovský. Ref. 22, s. 58.

²⁶VHA Trnava, f. RD, šk. 25, denník 2. oddelenia Veliteľstva Rýchlej divízie (VRD), s. 164 – 165. Na jednotky RD na prelome januára a februára útočili: 55. gardová strelecká divízia (GSD) genmjr. B. N. Aršinceva, 60. strelecká divízia a spomenutý prápor NKVD. 55. GSD bola niekdajšou 30 SD, ktorá bola nasadená proti RD už koncom jesene 1942. Útočila na pravom krídle RD.

²⁷Tamže.

Vojenská história

Nasledujúce dni pokračovali presuny jednotlivých častí divízie bez stretov s protivníkom. Ani samotný ústup však nebol jednoduchý, práve naopak. Nastala temer chaotická situácia, ktorá je typická pre armády, keď musia náhle ustupovať. V takejto atmosfére začalo dochádzať vo zvýšenej miere aj k najrôznejším konfliktom a nedorozumeniam medzi „spojencami“. Najmä povýšeneckí Nemci sa nemohli zmieriť s faktom, že ich boľševická armáda, ktorú toľkokrát vyhlasovali za porazenú, zrazu vyháňa z ťažko dobytých pozícií. Z ich výrazov a správania to bolo často úplne zrejmé. „*Sú strašne drzí, arogantní a terorizujú celé okolie. Najradšej by vraždili všetko – Sú rozhorčení nad ústupom, ktorý začína byť veľmi vážny*“, mohol si o. i. poznačiť do denníka 28. januára pplk. Kallo.²⁸

Ústup jednotiek divízie na nové postavenia musel byť veľmi rýchly. Z tohto dôvodu sa konal na základe čiastkových dispozícií – či už ústne alebo telefonicky vydávaných rozkazov, resp. rádiogramov.²⁹ Ústup sa dial sčasti autami, najmä však pešo – rozmoknuté kaukazské „cesty“ a nedostatok pohonných hmôt totiž pohyb techniky neumožňovali.

Operačný rozkaz č. 2 z 27. januára bol súhrnom predošlých čiastkových rozkazov. Rýchla divízia dostala za úlohu vytvoriť časť predmostia na južnej strane rieky Kubáň na čiare: rieka Psekups – Kasanukaj – Edepšukaj – rieka Kubáň a brániť preniknutiu Sovietov do priestoru južne a j – v. od Krasnodaru.³⁰ To sa aj podarilo a situácia sa nakrátko zdanlivo stabilizovala, čo zachytáva spomenutý operačný rozkaz. „*Nepriateľ, ako sa zdá, bol našimi odpútavacími pohybmi prekvapený, keďže ústup valných síl bol prevedený nehatene. K opätovnému naviazaniu dotyku s nepriateľom v novej obrane očakávame, že nedôjde skoršie ako 29. – 31. 1. 1943.*“ Počítat sa však malo so zásahom rýchlych prvkov, najmä jazdectva, a to v smere útoku Pšekuchablj – Kasanukaj – Tljustenchablj. Gro jednotiek divízie ukončilo presun z doterajšej obrany a zaujalo nové obranné postavenie v priestore Šagantšerichablj – Kasanukaj – Edepšukaj. Nie nedôležitá bola aj poznámka, že „*zadné voje držia predošlú čiaru obrany, ich odpútanie sa prevádza podľa vydaných rozkazov*“.³¹

V tento deň začal štáb divízie svoju činnosť na novom mieste – v obci Lakšukaja, avšak s dôverným rozkazom, aby veci jednotlivých oddelení príliš nerozbaľovali. Až do odvolania mala platiť zásada prísnej pohotovosti.³²

Nasledujúci deň, 28. januára, sa prehľad o situácii znova aktualizoval. Opäť sa zdôraznilo, že nepriateľ môže prísť do dotyku s divíznymi jednotkami okolo 29. – 30. 1. 1943. „*So zásahom útočnej vozby, ako aj rýchlych prvkov (jazdectvo, cyklisti) treba počítat v každú chvíľu.*“ V prípade ofenzívnych akcií Sovietov sa tieto mali očakávať v severnej časti úseku divízie, t. j. v smere Pšekuchablj – Šabanochablj – Tljustenchablj, pričom úmyslom nepriateľa bude ohroziť Krasnodar. Z tohto dôvodu bolo o. i. treba zistiť, akými silami postupuje nepriateľ z priestoru Ponežukaj – Nešukaj – Krasnoje.³³ Ani samotný štáb RD totiž nevedel, kde presne sa práve ťahne frontová línia. Gustáv Vargoš napr. zaznamenal rozhovor veliteľa divízie gen. Jurecha s plk. Markusom z 29. januára 1943 v obci Šabanochabl, kde dočasne sídlilo velenie 20. pluku. Hneď pri príchode do pracovne plk. Markusa znela Jurechova otázka: „*Mikuláš! Máš spojenie s ČA? Markusova odpoveď: Nemám, pán generál! Ani osobným stykom, ani palbou! Nevie, koho mám pred sebou: Jestli ustupujúcich Nemcov alebo Rusov.*“³⁴ Vzápätí autor dupľuje: „*Hodnotili situáciu a hľadali možnosti realizácie plánovaného zámeru* (myslel sa vraj prechod

²⁸ŠKULTÉTY, ref. 17, s. 83.

²⁹VIŠŇOVSKÝ, ref. 22, s. 61.

³⁰Línia predných stráží bola určená čiarou: ústie riečky Pšiš – Nečersij – Šunduk – Ponežukaj. Severným susedom slovenskej divízie bola nemecká 4. horská divízia a južným 198. pešia divízia. Kvôli splneniu novej obrannej úlohy vrátilo nemecké velenie PO-5, s ktorým predtým disponovala 125. pešia divízia. Tamže.

³¹VHA Trnava, f. MNO taj., inv. č. 80. k. 22, operačný rozkaz č. 2 z 27. 1. 1943.

³²VIŠŇOVSKÝ, ref. 22, s. 67. Denník 2. oddelenia v dňoch 26. až 30. januára taktiež nezaznamenal žiadne bojové udalosti, iba plánovaný ústup jednotiek.

³³VHA Trnava, f. MNO taj., inv. č. 80, šk. 22, spravodajský rozkaz č. 4 z 28. 1. 1943.

³⁴KUCHÁR, ref. 15, s. 48-49.

– pozn. M. L.) v nových podmienkach. No ani nepoznali pohyb sovietskych jednotiek, ani ústupové zámery Nemcov.³⁵

Ešte 29. januára vydal Jurech rozkaz, aby sa stanovište veliteľstva divízie presunulo do Paškovskej na severnej strane rieky Kubáň, čo sa aj realizovalo nasledujúci deň, 30. januára. Ani vtedy však veliteľstvo nezískalo žiadne informácie o frontovej línii.³⁶ Tento krok mal praktické pohnútky – Sovieti totiž už 29. januára priamo ohrozovali samotné veliteľstvo divízie.³⁷ Kvôli bezprostrednému ohrozeniu musela byť preto do obrany zasadená väčšia časť personálu štábu divízie.³⁸

Drámy však pokračovali aj v nasledujúcich dňoch. „31. 1. Teda posledný deň mesiaca... Za tento mesiac Nemci stratili skoro všetko územie za Kubáňou... Všetko uteká... Sklady sa zapalujú, ničia... Bojový duch klesol úplne a kázeň povoľuje...“, poznačil si iste pravdivo v denníku Ján Kallo.³⁹

31. januára vnikli červenoarmejci do hlavného obranného postavenia divízie pri obci Edepsukaj.⁴⁰ O 19.00 h bol vydaný rozkaz na všeobecný ústup na severný breh rieky Kubáň do priestoru obce Paškovskaja. RD mala svoj úsek urýchlene odovzdať Wehrmachtu a ako celok prejsť do priestoru osád Ivanovskaja – Novomyšastovskaja (asi 60 km záp. Krasnodaru – pozn. M. L.) severne od Krasnodaru.⁴¹ Práve počas spomenutého prielomu pri Edepsukaj padli 31. januára do zajatia 7 príslušníci 20. p. pl. a o pár hodín – už 1. februára – aj dôst. zástupca Samo Mravec od tohto pluku so svojou čatou.⁴²

Konečne, smutné chvíle posledných januárových dní zachytáva pekne aj pplk. Kallo, keď píše: „Rusi stále útočia a tak strácame dedinu za dedinou ... Teraz vidíme, ako pešiáci ničia a zapalujú autá... Rýchla divízia teda už není rýchla, ale hodne pomalá... Milionový materiál sa ničí a zanecháva osudu...“⁴³

Od 1. do 4. februára sídlilo veliteľstvo divízie v Paškovskej, zvyšné časti v zhromaždiskách okolo, vystavené náletom a bombardovaniu Sovietov.⁴⁴

Všeobecný ústup však nakoniec značil pre príslušníkov divízie „oslobodenie“ – z neľudských podmienok v kaukazských horách.⁴⁵ Z prvého sledu boli tak presunutí do druhého, keď bez

³⁵Tamže, s. 48. Višňovský to potvrdzuje, keď píše: „Plk. Markusom vyslaný prieskum pred postavenie predných stráží ani to nemohol zistiť, jestli sa pred p. pl. 20 nachádzajú napredujúce jednotky ČA alebo ustupujúce oddiely Wehrmachtu.“ VIŠŇOVSKÝ, ref. 22, s. 67.

³⁶Tamže, s. 67-68.

³⁷VHA Trnava, f. RD, šk. 1, opis telegramu spoj. štábu VRD z 29. 1. 1943.

³⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 1, 4/1/1, telegram č. 76 z 1. 2. 1943.

³⁹ŠKULTÉTY, ref. 17, s. 85.

⁴⁰VHA Trnava, f. RD, šk. 25, denník 2. oddelenia VRD, s. 165.

⁴¹K dispozícii Nemcom ostali len delostrelecké jednotky. VIŠŇOVSKÝ, ref. 22, s. 69. Presun sa realizoval od 2., resp. 3. februára, na základe Operačného rozkazu č. 3.

⁴²Za 1. február sa okrem Mravca uvádza ešte 13 mien, všetci ako „zajatí“ (f. MNO, šk. 393, menné zoznamy strát).

⁴³Pre autá totiž nebolo pohonných hmôt. „Každý pohyb, aj tej najmenšej jednotky, musí byť prevedený pod heslom „šetriť pohonnými hmotami.“ Ich množstvo je tak malé, že pri ďalšom ústupe divízie nemôže byť odsunutý celý počet motorových vozidiel,“ konštatoval v rozkaze náčelník štábu RD mjr. K. Murgaš. VHA Trnava, f. RD, šk. 99, č. 11545/taj. z 31. 1. 1943. Zbrane, ktoré pre terénne podmienky alebo nedostatok pohonných hmôt nemôže jednotka vziať sebou, mali byť zničené – podobne munícia, nariadil zase v inom rozkaze veliteľ RD Jurech. VHA Trnava, f. RD, šk. 15, operačný rozkaz č. 5 z 3. 2. 1943.

⁴⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 25, denník 2. oddelenia VRD, s. 165.

⁴⁵Obraz o životných podmienkach v kaukazských zákopoch si môžeme urobiť aj z niektorých listov, ktoré vojenská cenzúra zadržala. „...Žijeme tu v horách ako zver pod zemou, kde na nás voda tečie a žerú nás vši a kde sme ničení hladom...“ Druhý vojak domov písal: „...Môžete si predstaviť stravu, aká je, z čoho pozostáva obed, zohriata voda – čistá – Viktorko, bohuprisám, – osolená voda – v ktorej plávajú dva zemiaky a nič viac. Na druhý deň zas voda a chlieb, nič viac. To sa stále opakuje. Mäsa dávajú 30 kg na týždeň pre batériu, prichodí človeku skapat.“ Tretí sa na margo stravy žaloval: „Mamička moja, veru taký život tu máme, to by som žiadnemu nepriateľovi ani tomu najhoršiemu neprial. Tu som hladný ako vlk, lepšie sa u nás má ten pes v búde. Tu by som jedol, čo vy doma zahodíte...“ VHA Trnava, f. RD, šk. 128, č. j. 919-1552, dôverný rozkaz VRD č. 25978 z 21. 3. 1943.

dotyku so Sovietmi ustúpili cez Krasnodar a Paškovskuju do Slavjanska, kde zanechali všetky ťažké zbrane. 9. až 10. februára boli potom prepravení na Kerčský polostrov. Motorizovaná časť divízie sa, naopak, po vlastnej osi presunula v polovici februára do Sarabúz, odkiaľ bolo vlakom prevezených do Melitopolu 2 600 mužov. V priebehu marca a apríla bola celá divízia presunutá na Krymský polostrov, do priestoru Perekop – Džankoj – Geničesk a tu podriadená nemeckému veliteľovi Krymu. Veliteľstvo divízie ostalo vo Vojinke.⁴⁶

ČO Hovorí Marcely a čo hovoria iné pramene

Marcely – pravdepodobne v 70. rokoch – spísal svoje spomienky na východný front, ktoré boli po jeho smrti publikované v 4. zväzku normalizačných Dejín SNP pod názvom *Z bojov za slobodu*.⁴⁷ Nás budú, pochopiteľne, na tomto mieste zaujímať len pasáže týkajúce sa údajného „prechodu“.

Marcely začína tým, že ich prápor bol vyložený v obci Šabanochabl a hneď nasledujúci deň – pravdepodobne ide o 28. január – dostal na vedomie, že jeho 1. rota je určená za prednú stráž divízie v obci Ponežukaj, vzdialenej asi 10 km od Šabanochabl. Priestor mal zaujať večer, alebo skoro ráno. Sám nevedel, kde sa Ponežukaj – o ktorej počul možno prvýkrát v živote – nachádza. Píše totiž: „*Vyšiel som pred dom, aby som sa zorientoval podľa mapy, kde je Ponežukaj.*“⁴⁸ Po ceste pritom ustupovali dlhé kolóny Nemcov, ako aj kozácke jednotky v ich službách. „*Myslel som na to, že keby som išiel teraz večer s rotou oproti týmto ustupujúcim, málokto by veril, že idem zaujať postavenie na predných strážach. Tento rozkaz tiež svedčil o chaose, ktorý vládol v tomto čase v RD.*“ Najlepšie podmienky na obranu boli totiž očividne na brehu blízkej Kubáne hneď za obcou, nie až 10 km na druhej strane rieky smerom k príchodu sovietskych vojsk. Iste sa to vtedy nepáčilo ani Marcelymu, ani nikomu z vojakov. Nakoniec, sám spomína „pochybnosti“, ktoré o prevedení tejto akcie mal a s ktorými sa aj zdôveril nižším veliteľom. „*Vyslovil som aj poznámku, že môžeme byť nejaký čas bez spojenia s RD*“, ako aj to, že „*keď za ustupujúcimi pôjde sovietska armáda, môžeme padnúť do zajatia*“.⁴⁹ Rozkaz bol však rozkaz, a ten musel nadporučík splniť, či sa mu to páčilo alebo nie. Zhruba potiaľto je publikovaný opis dôveryhodný. To, čo nasleduje, je však už z veľkej časti Marcelyho fikcia, úsilie ex-post dokázať svoju odbojovú činnosť – také typické pre mnohých účastníkov východného frontu. Najmä opis prvého stretu so sovietskym dôstojníkom vyznieva priam idylicky, akoby ani nešlo o vojnu, kde sa zabíja, ale o nejaké priateľské stretnutie: „*Podali sme si ruky. Bol som bez zbrane. On tiež odložil zbraň, podal ju spojke. Videl, že to myslíme úprimne...*“⁵⁰

Prvé hlásenia o incidente však napovedajú, že o zbehnutie v žiadnom prípade nešlo. Tak napr. hneď v ten deň, 29. januára, o udalosti hlásil spojovací štáb VRD nasledovne: „*Predstráže sa dostali v dotyk s nepriateľom a museli sa vrátiť na HOP. Pravdepodobne sa pri tom jedna rota v sile asi 35 mužov dostali do rúk nepriateľa.*“⁵¹

⁴⁶ŠOLC, SNP, ref. 10, s. 52. V dňoch 5. – 9. februára bol prevedený transport divízijských jednotiek na Krymský polostrov, menšia časť loďami, najmä však lietadlami. VHA Trnava, f. MNO taj., inv. č. 80. k. 22, operáč. rozkaz č. 4 zo 4. 2. a č. 6. z 9. 2.

⁴⁷PLEVZA, V. (ed.): Dejiny SNP. IV. zväzok. Bratislava : Pravda, 1984, s. 205-238.

⁴⁸Tamže, s. 217.

⁴⁹Tamže.

⁵⁰Tamže, s. 218. Faktom mohlo byť akurát len to, že obec, v momente, keď do nej dorazili, už Nemci – ktorých tam mali podľa rozkazu vymeniť – opustili. Došlo tak k podobnej situácii ako v noci z 29./30. 10. 1943 pri Kachovke. Keď prišli vojaci 1. pešej divízie do bojových línií, žiadni Nemci – ktorí tam mali byť – tam už neboli, pretože jednoducho ušli skôr.

⁵¹VHA Trnava, f. RD, šk. 1, opis telegramu spoj. štábu VRD z 29. 1. 1943. Telegram dodáva, že nepriateľské pokusy o útok na stanovište veliteľstva RD boli odrazené.

Vojenská história

V telegrame veliteľstva divízie určenom MNO Bratislava z 1. februára sa o udalosti píše: „Rota npor. Marcela na PS (predsunutom stanovišti – pozn. M. L.) bola silnou nepriateľskou skupinou obklúčená. Až do večerných hodín vrátili sa 4 muži od tejto rotu. Podrobnosti chybujú.“⁵² V odpoľudňajších hodinách 29. januára postúpili nepriateľské úderné oddiely viac ráz až na okraj stanovišťa veliteľstva divízie!⁵³

O pár hodín boli veliteľstvom zaregistrovaní ďalší dvaja vojaci, ktorým sa podarilo z obklúčenia ujsť. V nasledujúcom telegrame sa totiž uvádza, že „od rotu npor. Marcela sa vrátilo len 6 mužov. Rota 32 mužov npor. Marcela a predsunutá zprav.(spravodajská – pozn. M. L.) ústredňa s por. Brezinom (II. oddel.) dostali sa pravdepodobne do zajatia.“⁵⁴

Zo všetkých troch telegramov vidno, že ani v jednom z nich nebol Marcely s rotou pokladaný za zbehnutých. Navyše, ak by bol Marcely svoj prechod s celou jednotkou plánoval, ako to sám tvrdí, a mal vreľý súhlas svojich podriadených („videl som, že je nálada počkať na sovietsku armádu ... skončiť s potupným údelom“ a pod.) – prečo zrazu viacerí vojaci od Sovietov utekali, keď mali takú jedinečnú možnosť dostať sa na druhú stranu?⁵⁵

Nakoniec, neboli jediní, ktorí sa z nepriateľského zajatia ponáhľali, kým sa ešte dalo. Zaujímavým dokreslením vtedajšej situácie na Kaukaze je v tejto súvislosti aj výpoveď jedného z radových vojakov Jána Bilika od 3/21 rotu npor. Alenu, ktorý sa počas bojov dostal do zajatia, z ktorého utiekol. Počas zaujímania novej obrany pri obci Šabanochablj 29. januára vo večerných hodinách ostreľoval na rieke Psekups sovietske pontóny. Pri ústupe však poblúdlil a padol do zajatia, spolu s iným vojakom od 7/20 rotu. Následne boli prevezení cez Psekups a eskortovaní do Gorjačeho Ključu a v blízkej obci vypočúvaní. V dome, kde boli väznení, bolo už ďalších 9 slovenských zajatcov, medzi nimi jeden poručík (podľa všetkého to bol práve por. František Brezina, zajatý spolu s Marcelym – pozn. M. L.).⁵⁶ Nasledovalo vypočúvanie, ktoré tlmočil istý Čech, ktorý na záver poznamenal, že, ak ich výpovede nebudú pravdivé, nasledujúceho dňa ich všetkých postrieľajú. Po ďalšom osude zajatca však nikto zo Slovákov netúžil. Preto sa v noci vzájomne dohodli na úteku. Následne vylomili na domčeku okno, strážneho zrazili k zemi a utiekli. Pri úteku boli dvaja zo slovenských vojakov ďalšími strážnymi zastrelení a zvyšní 9 pod vedením poručíka pokračovali v anabáze ku svojim. Putovali smerom na Krasnodar. Po 6-dňovom pochode narazili v noci na nemecké poľné stráže pred riekou Kubáň, ktoré – v domnienke, že sa približujú Sovieti – na nich spustili paľbu. Spomenutý poručík, ako aj ďalší z vojakov, na následky paľby zahynuli a iný vojak bol ranený.⁵⁷

Armádne vedenie takisto veľmi podrobne sledovalo všetky straty, ktoré slovenské divízie podstupovali. V žiadnom zo zachovaných zoznamov strát sa však Marcely a skupina

⁵²VHA Trnava, f. RD, šk. 1, 4/1/1, telegram č. 76 z 1. 2. 1943.

⁵³Tamže.

⁵⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 1, 4/1/1, telegram č. 78 z 1. 2. 1943. Okrem Marcelyho a Brezinu sa dostalo do zajatia presne 50 vojakov. Marcely však uvádza len 40 mužov, ktorí s ním boli 5. júla 1943 prezentovaní v Novochoopersku. (Ref, 47, s. 227-231). Ďalší traja vraj zomreli cestou vo vlaku, jedného nevzali do jednotky zo zdravotných dôvodov. Kde však ostalo zvyšných 6? Ako vysvetlenie sa ponúka, že utiekli späť k slovenskej armáde, resp. zahynuli v zajatí.

⁵⁵Marcelyho poznámka, že „4 vojaci si to rozmysleli a v priebehu dňa sa vrátili k RD“ (s. 218) je nedôveryhodná. Je totiž viac než iluzórna predstava, že by Sovieti umožnili svojim zajatcom voľne si prechádzať cez front.

⁵⁶Iný zajatý poručík sa v análoch Rýchlej divízie v tomto období nenachádza. Zaujímavé je aj to, že Brezina – hoci ho Marcely uvádza ako svojho „spoluzbeha“ – už nikde viac nevystupuje. Ani v Marcelyho spomienkach, ani v žiadnej literatúre. Už tento samotný fakt napovedá, že sa buď vrátil k armáde, alebo bol zabitý.

⁵⁷Zvyšní šiesti boli potom prepustení k slovenským jednotkám. V poznámke priloženej k výtlačkovému protokolu, ktorú urobil náčelník štábu RD stot. Š. Murgaš, stojí: „Menovaného údaje zdajú sa byť pravdivými a hodnovernými.“ Jeho veliteľia mali podať návrh na vyznamenanie. VHA Trnava, f. RD, šk. 10, 1 – 269, č. 25.924 dôv., úradný záznam spísaný 26. 2. 1943 na 2. odd. VRD.

vojakov, ktorej velil, ako zbehovia neuvádza.⁵⁸ Práve naopak: Marcelyho vedú ako zajatca z 29., resp. 30. januára, pri obci Ponežukaj. Rovnako tomu nepriamo nasvedčujú aj zachované situačné hlásenia,⁵⁹ ako aj spomienky jeho bývalých kolegov-dôstojníkov z kaukazských bojov.

Cenné svedectvo o udalosti poskytol na sklonku života aj Július Fleško, bývalý nadporučík delostrelectva slovenskej armády a, mimochodom, jeden z mála slovenských držiteľov EK I. triedy.⁶⁰ Fleško bol počas ústupových bojov na Kaukaze veliteľom improvizovaného oddielu HKB (zlúčené 11., 20. a 21. batérie). K Marcelyho incidentu sa vyjadril nasledovne: „...*Bol som určený podporovať Marcelyho. Mal som len 6 diel HKB. Mohol som strieľať len za neho, nie pred neho. Vošli ako huf na námestíčko,⁶¹ nikoho nevideli, iba zrazu vystúpili Rusi: „Davaj v plen!“ Desiatnik, ktorý ušiel, hovoril, že Marcely prehlásil: „Chlapci, nestrieľajte, sme obklúčení!“ On (Marcely – pozn. M. L.) dostal rozkaz zistiť, kde je nepriateľ. Nebola tam ešte žiadna spolupráca. Bol zajatý.“⁶² Fleškove horské kanóny mali jednoducho malý dostrel a Marcely postúpil príliš dopredu, mimo ich maximálny dostrel. V kritickej chvíli teda nemohol dostať delostreleckú podporu.⁶³*

Bývalý nadporučík pionierskeho vojska Ľudovít Hrušovský, ktorý bol takisto účastníkom kaukazských bojov, hoci o čosi skôr, než v januári 1943, okolnosti dobre poznal. Vedel, že Marcely žiadnym zbehom nebol. Autorovi týchto riadkov o. i. v liste napísal: „*Boli ale aj prípady, že niektorí padli do zajatia a neskôr hovorili, že prebehli. Napríklad npor. Marcely, môj kolega, s ktorým som sa dobre poznal ...niekedy na prelome rokov, keď Červená armáda obklúčila nás aj Nemcov, padol s rotou do zajatia. Oproti nám vtedy stál gen. Aršincev, no a jemu padli do zajatia... Podobne potom mnohí o sebe tvrdili, že v Melitopole ... dezertovali. To boli tie politické výhody...“⁶⁴*

A konečne, v súkromných rozhovoroch vyjaval skutočný priebeh udalosti aj sám Marcely, už ako generál. Týkalo sa to však, pochopiteľne, len úzkeho okruhu jeho príbuzných či známych – oficiálne totiž živil svoju legendu o dezercii. Jedným z nich bol napr. Teofil Hajossy, v roku 1946 prednosta pomocného úradu Prijímacej komisie MNO v Prahe. Práve Marcely bol jeho priamym nadriadeným, ale zároveň aj osobným priateľom.⁶⁵ Spolu často chodievali aj na rôzne služobné cesty, počas ktorých sa preberali vojnové udalosti a aj osudové chvíle z 29. januára 1943. „*Mne podrobne popísal, ako mu to zblúdenie zavinil jeden z jeho podriadených a ako*

⁵⁸Práve naopak – všetky mené zoznamy vedú Marcelyho a jeho vojakov ako zajatých: f. MNO, šk. 393, zoznamy strát od 1. 1. do 15. 4. 1943, tiež zoznamy strát od 1. 1. do 1. 3. 1943. Prípadná námietka, že by armáda úmyselne skreslila skutočnosť, neobstojí: V tom čase boli totiž v zvodkách zbehovia zreteľne odlišení od zajatých, a to buď v zvláštnej kolónke alebo ako „nezvestní s hviezdičkou“. Hviezdička naznačovala zbehnutie.

⁵⁹Tak napr. hlásenie J. Goliana, náčelníka štábu 2. oddelenia Veliteľstva Rýchlej divízie zo 16. 3. 1943 konštatuje: „*Behom posledných bojov ku koncu januára a začiatku februára 1943 upadlo mnoho príslušníkov RD do sovietskeho zajatia a z tohto sa niektorí aj vrátili.*“ VHA Trnava, f. MNO taj., inv. č. 80, k. 22.

⁶⁰Ďalším z mála slovenských držiteľov tohto vysokého ocenenia bol napr. plk. Mikuláš Markus, najprv veliteľ 20. p.pl. Rýchlej divízie, neskorší veliteľ 3., resp. 4. taktickej skupiny povstaleckej armády.

⁶¹Marcely spomína parčík (ref. 47, s. 218) ako miesto, kde sa stretli s ČA. Pôjde najskôr o tú istú lokalitu v Ponežukaj.

⁶²Spomienky J. Fleška z 18. 4. 1998. Osobná zbierka Pavla Mičianika.

⁶³Neúspešnú delostreleckú paľbu zo slovenskej strany v kritických momentoch potvrdzuje aj Marcely (ref. 47, s. 218). Fleško bol po vojne síce perzekvovaný, no pozorne sledoval všetko, čo sa písalo o východnom fronte. Jeho rodina podnes opatruje 4. diel Dejín SNP aj s jeho vlastnoručnými poznámkami. Pri Marcelyho spomienkach o udalostiach na Kaukaze si na okraj strany Fleško poznačil, že je to „*klamstvo a výmysel*“. Za informáciu ďakujem P. Mičianikovi.

⁶⁴Z listu Ľ. Hrušovského (1917, Bereksék) zo 7. 8. 2001. V zbierke autora.

⁶⁵Po vojne bol Marcely o. i. členom brannej komisie ÚV KSS. (Pozri Biografický slovník, s. 61) Z listu T. Hajossyho zo 16. 10. 2002. V zbierke autora. Ako zaujímavosť Hajossy spomína, že bol vôbec prvý, kto Marcelymu gratuloval k povýšeniu na generála, ktoré sa udialo práve v tom roku. Podľa jeho slov boli v blízkom, až dôvernom styku, a ako na človeka na neho spomínal veľmi pozitívne.

potom s nimi Rusi neľudsky, až barbarsky zachádzali prvých 6 dní, než sa všetko vysvetlilo“, napísal.⁶⁶

Ani dobové okolnosti vonkoncom nenasvedčujú tomu, že by Marcely s rotou hodlal zbehnúť. Nepatriť do okruhu spolupracovníkov gen. Jurecha a npor. G. Donovala, ktorí hľadali – a aj nadviazali – kontakty so Sovietmi. Marcely žiadne takéto spojenie, cez ktoré by mohol prípadný prechod dohodnúť, nemal.⁶⁷ Ako by ho aj mohol získať, keď samotné veliteľstvo divízie nemalo po 23. januári prehľad o situácii? A v dňoch tvrdých nefalšovaných bojov a krvavých strát je krajne iluzórna predstava, že by sa dôstojník odvážil – bez predchádzajúceho dohovoru – vystaviť len tak na milosť a nemilosť zajatiu nepriateľa!

Pravde najbližšie bude teda zrejme len to vysvetlenie, že Marcely počas plnenia svojej úlohy jednoducho sčasti poblúdil. Neprezieravo, bez predošlého zabezpečenia prieskumom vošiel do lokality, ktorú priamo ohrozovali nepriateľské jednotky. To sa mu stalo nakoniec aj osudným – tie ho totiž aj s celou rotou okamžite obklúčili a zajali. Časť viny však nepochybne nesie aj veliteľstvo divízie, ktoré ho do týchto miest vyslalo. To sa o Marcelyho osude preto z nového stanoviska v Paškovskej mohlo iba sprostredkovane dozvedieť, že totiž k „prechodu“ došlo v obci Ponežukaj, „kam bola táto jednotka vysunutá – niekoľko kilometrov pred hlavné obranné postavenie, na línii predných stráží“.⁶⁸

Dodajme už len, ako už bolo spomenuté vyššie, že presne ten istý údel ako Marcelyho rotu, postihol aj ďalšie jednotky, resp. skupinky vojakov. Konkrétne napr. čatu dôst. zást. Samuela Mravca. Toho si Sovieti „vzdvihli“ priamo z obranného postavenia, keď 31. januára a 1. februára prelomili front, alebo dôst. rtm. Jozefa Jeremiáša, ktorého odviekli Sovieti počas prepadu muničného skladku pri obci Lakšukaj krátko predtým, 29. januára v nočných hodinách.⁶⁹ To však očividne nebránilo (a nebráni) niektorým autorom, aby z Mravca – či ďalších zajatcov – neurobili rovnako uvedomelého antifašistu, ktorý „dezertoval“ aj s jednotkou.⁷⁰ Veľké šťastie mal v týchto okamihoch jeden z kuchárov 7. roty 20. p.pl., Vojtech Királ – len o vlas totiž unikol osudu Mravcovej čaty. Drámu opísal takto: „*Pri Krasnodare jak sme ustupovali, celú jednu čatu nám zajali. To sa tak po tri dni ustupovalo – jedna partia držala, zaistovala, druhá ustupovala...⁷¹ A cez takú riečku nás potom prevádzali – bola 3., 2., a 1. čata rozmiestnené – dal som obed prvým, druhým a išiel som dať tretím, teda prvej čate. Dal som a išiel som spaťky. Teda vlastne dvaja sme boli, ja a ešte jeden kuchár. Dohňalo sa na koňoch ale 25 – 30 kozákov a túto čatu zajali. Len čo som odtiaľ odtiahol, päť minút a ostal by som tam s nimi... Celú čatu obkolesili, aj s veliteľom, odzbrojili, pušky – všetko museli odovzdať. Voľáky dôstojnícky zástupca tam bol veliteľ... Viac o nich neviem, len čo naši hovorili, že ich videli do zajatia pochodovať.*“⁷²

Pre zaujímavosť možno dodať, že veliteľ tejto čaty, d. z. Mravec sa v lete 1943 zastrelil.⁷³

⁶⁶Z listu T. Hajossyho dňa 20. 11. 2002. Dodal: „*Rád by som Vám o tom napísal aj nejaké detaily, ale sa obávam, že po 60 rokoch by som to presne ... nevedel popísať. Inak môžem o ňom len dobre hovoriť, lebo všetci kolegovia závideli, ako nad mnou drží ochrannú ruku.*“

⁶⁷„*Treba si uvedomiť, že jednotky RD nemali v tej dobe – (myslí sa po ústupe z horného toku rieky Psekups a z priestoru Saratovskej na predmestie Kubáňa – pozn. M. L.) ešte styk s jednotkami sovietskej armády a že medzi nimi bola značná medzera*“, píše Gustáv Vargoš (VHA Trnava, ŠZ-X-208, s. 14).

⁶⁸VÍŠŇOVSKÝ, ref. 22, s. 68.

⁶⁹Pozri pozn. č. 40-42.

⁷⁰Takmer vždy sa uvádza popri Marcelyho rote, ako ďalší „dôkaz“ údajných hromadných dezercii z RD.

⁷¹Jeho slová nepriamo potvrdzuje Marcely, keď o ústupe po 25. januári píše, že „*odchod zo zákopov sa robil po čatách a družstvách... Na druhej strane Psekupsu sme podľa rozkazu mali zaujať obranu, kým neustúpia ostatní a nepríde na nás rad na kóte SV pluku s prevozom nákladnými autami.*“ Ref. 47, s. 216-217.

⁷²Spomienky Vojtecha Királa (1919, Horná Streda) z 22. 4. 2001. V zbierke autora. Királ dodal, že „*to bolo okolo 30. januára, lebo 23. sme začali ustupovať*“ – čím sa pomyslí len o niekoľko hodín.

⁷³Stalo sa tak vraj v rieke Chopior v noci z 13/14. 7. 1943. Pochovaný bol v Novochopersku. Marcely, ref. 47, s. 226.

UDALOSTI PO ZAJATÍ

Marcely, samozrejme, ako priamy aktér, veľmi dobre vedel, aká bola skutočnosť, avšak vzhľadom na biednu situáciu zajatca bol nútený spočiatku si vymýšľať. Najskôr preto, aby si zlepšil úbohé postavenie zajatca. Zajatci, ba ani prebehľci – hoci aj z radov Slovákov – totiž nemali u Sovietov ani v tomto období na ružiach ustlané. Práve naopak, musel spočiatku podstúpiť surové zaobchádzanie.⁷⁴ Nečudo – Slováci boli v tom čase stále spojencami Hitlera a vzťahy s nepriateľskou stranou neboli žiadne „selanky“, čo možno vidieť aj na výške strát na životoch práve v oných januárových dňoch. Marcely mal navyše tú smolu, že bol dôstojníkom nepriateľskej armády, a tí boli podľa sovietskej ideológie jednými z hlavných predstaviteľov buržoázie. Iste v prvom rade z tohto dôvodu sa chcel prejaviť k Sovietom ústretovo, vydajúc vyhlásenie, ktoré koncom mája roztrubovala Sovietska vojnová správa a onedlho aj denník *Pravda*, že „z celej duše nenávidím hitlerovcov. Nenávidím ich ako Slováka, ktorého krajinu pošliapala nemecká čižma, nenávidím ich ako demokrat, ktorý sa nemôže zmieriť s hitlerovskou tyraniou...“⁷⁵ Boli to nepochybne pekné slová, len veľká škoda, že toto svoje čítanie Marcely neobjavil ešte v slovenskej armáde, ale až v situácii, keď jeho život závisel od strážcov zajateckého tábora a príslušníkov NKVD. Mohol veľmi ľahko dopadnúť napr. ako slob. Štefan Kretík, ktorý utiekol z Rýchlej divízie spolu s Karolom Grünom.⁷⁶ Napriek tomu, že Kretík spolu s ďalšími štyrmi vojakmi⁷⁷ zbehli, Sovieti ich brali ako zajatých a v táboch sa o nich postarali tak dobre, že všetci tu ochoreli a Kretík v marci 1943 aj zomrel.⁷⁸ Marcely však zajatecké obdobie našťastie prežil. Sovieti ho nakoniec vzali na milosť a so zdegradovanou hodnosťou (ako je známe, Benešova exilová vláda dôstojnícke hodnosti získané v slovenskej armáde neuznávala, preto sa stal znova podporučíkom) bol 1. júla 1943 – po „povýšení“ – v poručíckej hodnosti zaradený do 1. čs. samostatnej brigády. Svoje „slovanské čítanie“ mohol prezentovať aj vo funkcii člena „Všeslovanského výboru“. Spolu s predsedom tohto výboru – mimochodom agentom NKVD generálom Gundurovom a komunistom Marekom Čulenom, dokonca spoluzostavoval *Ohlas k slovenskému národu*. Prednášal propagandistické prejavy do moskovského rozhlasu, písal letáky, v ktorých vyzýval svojich bývalých podriadených na dezercie. Výsledok týchto jeho aktivít však bol v slovenskej armáde viac než biedny – odozvu nenašiel.⁷⁹

Bývalý nadporučík slovenskej armády sa nielenže dal do služieb sovietskej vojnovnej propagandy, ale známym sa stal aj svojou aktívnou podporou moskovského vedenia KSČ.⁸⁰ V decembri 1943 bol členom vojenskej delegácie, ktorá v Moskve „zdravila“ E. Beneša.⁸¹

Čs. súdruhom z Moskvy, pochopiteľne, Marcelyho názory neostali nepovšimnuté. Veľmi rýchle vycítili, že by bolo hriechom nevyužiť schopnosti a vplyv „svojho“ človeka v zahraničnej

⁷⁴Pozri pozn. č. 66 – spomienku T. Hajossyho.

⁷⁵Zaujímavé je aj to, prečo Sovieti tieto jeho slová uverejnili až celé 4 mesiace po „prechode“, navyše, keď už bola slovenská divízia dávno v bezpečí na Kryme, a teda aj možnosť zbehnúť sa minimalizovala.

⁷⁶Karol Grün – sa neskôr stal známym svojím zaangažovaním do pokusu o prechod 1. PD k Sovietom v jeseni 1943, čo však nevyšlo. ŠOLC, K pokusům... Bližšie ref. 19. Zahynul vo februári 1945 v Melku.

⁷⁷S Kretíkom zbehli ešte K. Grün, J. Kvaššay, M. Marček, O. Belko.

⁷⁸Zápisnica s J. Kvaššayom z 10. 9. 1946, prehlásenie L. Predmerského zo 17. 12. 1946. MNO duch., inv. č. 34, šk. 5. Pochopiteľne, v marxistickej spomienkovej literatúre by sme takéto a podobné zážitky hľadali márne. Na ponižujúce chvíle zo strany „spojenca“ nebolo možné spomínať. Až po roku 1989 občas prebleskli. Tak napr. Ján Skubík (1921, Sokolče) spomínal, že napriek tomu, že prešiel na Kaukaze k ČA dobrovoľne a s priepustkou, ktorú Sovieti zhadzovali v ruke, títo sa k našim vojakom správali, akoby boli zajatí. Boli umiestnení v tom istom lágri ako Nemci a „útrapy boli na každodennom poriadku“, až kým neboli odvelení do Buzuluk. *Kronika Sokolči medzi dvoma svetovými vojnami*. In: LIPTOV, č. 39, 30. 9. 2003, s. 7.

⁷⁹Za polrok od 1. marca do 1. septembra totiž zbehlo z divízie podľa zoznamov strát len 27 príslušníkov.

⁸⁰Ref. 47, s. 223.

⁸¹Ref. 8, s. 61.

armáde. Ponuka na vstup do KSC bola preto len začiatkom na ceste ocenenia jeho snáh, ktoré v Moskve monitorovali. „*Súdruhovia z moskovského vedenia mi pripomenuli, že vedia, že ako presadzujem v jednotke súkromne a verejne stanovisko KSC k mnohým otázkam, ako ich nastolili v antifašistickej škole. Rozhovory vyústili do súhlasu, aby som sa v jednotke prihlásil u súdruhov, ktorí vedú organizáciu KSC*“, pochválil sa Marcely.⁸² Vstup do strany koncom roka 1943 bol súčasne dôležitým stupienkom na ceste ku ďalšej kariére.⁸³

Neskôr sa stal náčelníkom 2. oddelenia štábu II. čs. paradestnej brigády, s ktorou sa zúčastnil aj bojov na Dukle a v Povstaní.

Po vojne – už ovenčený zásluhami z bojov proti nacistickým vojskám, ktoré mu nemôže pochopiteľne nik upierať – mohol vystupovať ako veľký odbojár. K tomu však na strane druhej akosi prirodzene patrilo aj vymýšľanie nových legiend o období, keď stále ešte na „nesprávnej“ strane. Vidno to aj z jeho „normalizačných“ spomienok publikovaných v spomenutých *Dejinách SNP*. Tak vraj, keď prišiel k Rýchlej divízii, všetci známi vojaci, ktorých stretol, mu hovorili o tom, že chcú dezertovať,⁸⁴ svojim podriadeným nikdy nedovolil proti sovietskym bratom vystreliť a vôbec, bojová činnosť v divízii sa len maskovala. Delostrelci plytvali streľivom a bojové akcie vlastne ani neboli – to, čo sa zapísalo do denníkov, bolo vymyslené. Vrcholom bolo však bezpochyby tvrdenie, že príslušníci RD si opakovali Čulenove slová, že len „*víťazstvo ZSSR zabezpečí celému svetu mier, národom slobodu a pracujúcemu ľudu sociálnu spravodlivosť*“.⁸⁵ Inému z historikov zase nahováral, že „*sa pripravoval už dávnejšie na tento prechod a s vojakmi svojej jednotky často besedoval o nezmyselnosti boja proti bratom Rusom... a o nutnosti obnoviť ČSR*“.⁸⁶

Skutočnosť však bola celkom iná – na druhú stranu frontu sa totiž dostal bez vlastnej zásluhy a najmä úmyslu. Okrem jeho „spomienok“ totiž žiaden zdroj nepotvrzuje, že by prechod jeho roty k Sovietom bol vopred zamýšľaný a plánovaný. Práve naopak, situačné okolnosti, ako aj vyjadrenia niektorých jeho spolubojovníkov, to spochybňujú. O tomto úseku svojho života však nedokázal nikdy napísať pravdu. Na jeho „ospravedlnenie“ však treba dodať, že nebol vonkoncom jediný. Napr., ak spomenieme, ako aj ďalší bývalí príslušníci RD (napr. Vargoš, Gregorčok, Šulla, Višňovský a i.) v 70. rokoch bombardovali korešpondenciou a spomienkami historické ústavy. Pri bližšom pohľade však vidno, že pohnútky k oživeniu ich záujmu o udalosti spojené s pokusmi o „prechod“ na Kaukaze mali trochu iné pozadie, než len čisto záujem o historickú pravdu.⁸⁷

Ešte zaujímavejší je však fakt, že v týchto spomienkach všetci unisono tvrdili, aký veľký záujem mali prejsť k ČA, pochopiteľne, aj s celými jednotkami.⁸⁸ Nakoniec však neprešli ani oni sami – hoci mohli nasledovať príklad niektorých vojakov – ako napr. neskoršieho partizánskeho veliteľa Ernesta Bielika a i. – ktorí sa skryli u civilného obyvateľstva, a tak vyčkali príchod ČA.⁸⁹ Nebol totiž záujem – hoci práve na Kaukaze, kde mali Slováci červenoarmejcov

⁸²Ref. 47, s. 238.

⁸³Tamže; tiež ref. 7, s. 301.

⁸⁴Ref. 47, s. 213.

⁸⁵Tamže, s. 216.

⁸⁶MÁTEJ, J.: Učítelia v protifašistickom odboji a SNP. Bratislava : SPN, 1974, s. 81.

⁸⁷Tak napr. Gustáv Vargoš písal na VHÚ dňa 22. 2. 1974 o. i. toto: „*Očakávame, že odboj u RD, ktorý začal pred Stalingradom a skoro rok pred prechodom kpt. Nálepku ... bude venovaná patričnou pozornosťou... So súdružským pozdravom...*“ A na inom mieste: „*Náš odpor pomohol postupnému rozkladu i prechodom prísl. RD (1. PD) k ČA i partizánom... Takýto prínos prevážnej väčšiny príslušníkov RD k celonárodnému odboju priznávajú vo svojich vyhláseniach i mnohí vedúci politickí a štátni funkcionári i niektorí historici, preto ho treba i v praxi realizovať – napr. priznaním odboja a nespoliehať, že čas všetko zahojí!*“ VHA Trnava, ŠZ, X-208, G. Vargoš.

⁸⁸Napr. Ján Gregorčok historikom písal: „*Mojim úmyslom bolo prejsť k ČA, pravda s jednotkou. Hľadal som možnosť, nedarilo sa mi uskutočniť moje zámery*“ (ŠZ-X-274). Podobné tvrdenia nájdeme aj u všetkých ostatných autorov, ktorí opisujú kaukazské udalosti.

⁸⁹Ohľadne postoja k novej dezercii (najmä v dôstojníckom zbere) bol oveľa úprimnejší a pravdivejší názor pplk. Kalla, ktorý si zapísal do denníka: 30. 1: „*...Do zajatia sa nám nechce, toho sa každý bojí. Čo by sa stalo s našimi rodinami? Radšej podstúpime útrapy niekoľko stokilometrového pochodu...*“ ŠKULTÉTY, ref. 17, s. 84.

Vojenská história

priamo v päťách, na to bola ideálna príležitosť.⁹⁰ Nezbehol ani jeden z tých mužov, ktorí sa neskôr predbiehali vo výpočte odbojových zásluh. Aj tieto fakty nepochybne patria do novodobých slovenských dejín a treba ich pri pravdivom a kritickom hodnotení vojnových udalostí brať do úvahy.

M. LACKO: EIN GENERAL MIT LEGENDE AM ANFANG DER KARRIERE (PAVOL MARCELY UND SEINE GEFANGENNAHME IM JANUAR 1943 IN KAUKASUS)

Die marxistische Historiographie in der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg, die sich ausser anderem auf die Erforschung der Widerstandsbewegung in der Zeit des Zweiten Weltkrieges sehr stark orientierte, schaffte ausser erreichten Positiven auch mehrere Legenden. Eine von diesen, die bis heute überdauerte, war auch die Meinung über eine "Kette" von Übergängen nicht nur von Soldaten, sondern auch Offizieren der slowakischen Armee in der Ostfront. Dieser Process sollte schon im Rahmen der Schnellen Brigade im Juli 1941 bei dem Ort Lipovec an der Ukraine anfangen und bei Kachovka im Oktober 1943 den Höhepunkt erreichen. Oft betont wurde auch der "Übergang" der Rote des Oberleutnants Pavol Marcely aus der Schnelle Division in Kaukasus im Januar 1943. In der Wirklichkeit kann man dieses Ereignis, ähnlich wie beide höher erwähnten Fälle, nicht für Desertion, sondern nur für einfache Gefangennahme betrachten, hinter der keine Widerstandsbewegung zu suchen ist. Marcely war nämlich nirgendwie an dem Umkreis der Mitarbeiter des Befehlshabers der Schnellen Division, des Generals Š. Jurech angebunden, der sich gerade in Kaukasus bemühte, die Division an die andere Seite der Front zu überführen, und weder selbst stand in Verbindung mit der Roten Armee. Obwohl er in seinen Erinnerungen aus der Nachkriegszeit behauptete, sein Übergang wäre absichtlich gewesen, sowohl die Archivquellen, als auch die Zeugenaussagen seiner ehemaligen Mitkämpfer stellen diese Meinung in Zweifel.

⁹⁰Presne, ako to napísal po vojne gen. Čatloš: „...na Kaukaze mali ozaj nebyvalú príležitosť a jednako nezbehli – až na malé výnimky – na druhú stranu.“ ALU SNK, f. F. Čatloš, 129 H 10, dôkazy a vysvetlivky z Čatlošovho pobytu v poli.